

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-5-81-50>

УДК 343.982

Самойлова О.Ф., Печерська І.О.

Харківський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр
Міністерства внутрішніх справ України

ПРИЗНАЧЕННЯ І ВИКОНАННЯ СУДОВО-ТЕХНІЧНИХ ЕКСПЕРТИЗ ДОКУМЕНТІВ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ПІДРОБКОЮ ГРОШОВИХ ЗНАКІВ УКРАЇНИ

Анотація. У статті розглянуті особливості призначення та виконання судово-технічних експертиз документів під час розслідування злочинів, пов'язаних з підробкою грошових знаків України. Висвітлені типові проблеми, які виникають при призначенні або виконанні судово-технічних експертиз документів, пропонується можливі шляхи їх вирішення. Зроблені акценти на тому, що департамент захисту економіки Національної поліції України був укомплектований молодими співробітниками, які по тим чи іншим причинам ще не займалися рішенням цього питання, а саме контролем і запобіганням обігу підроблених грошових знаків, бо це комплекс заходів і вони включають не тільки призначення судово-технічної експертизи грошових знаків, а також профілактичну діяльність. Також в даній статі є спроба сформування ще одного важливого методичного правила експертного дослідження грошових знаків України, виготовлених за допомогою сучасних засобів оргтехніки.

Ключові слова: гроші, фальшивомонетництво, підроблені грошові знаки, судово-технічні експертизи документів, методика проведення експертного дослідження документів зі спеціальними засобами захисту.

Samoilova Olha, Pecherska Iryna

Kharkiv Research and Forensic Expertise Center
of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine

APPOINTMENT AND EXECUTION OF FORENSIC TECHNICAL EXAMINATIONS OF DOCUMENTS DURING THE INVESTIGATION OF CRIMES RELATED TO COUNTERFEITING OF MONEY SIGNS

Summary. The analysis of expert practice shows that the more frequently assigned forensic examination is forensic examination of documents. The issues of organization and execution of technical forensic examinations of documents have a high level of theoretical elaboration, worked out methods and methodological recommendations for forensic experts and specialists. Recently, expert practice shows that the number of judicial or technical examinations of documents by courts or investigators of internal affairs of Ukraine in the investigation of crimes related to counterfeiting of Ukraine's money is decreasing. This is due to several issues. The first and most important problem is that the body which in the past was responsible for the control and prevention of counterfeit money circulation during the reform of the Interior Ministry of Ukraine was reorganized and its function was given to the Department of Economy of the National Police of Ukraine. This Department and the investigative bodies were mostly staffed with young police officers, who, in their practical work, may encounter some problematic issues in investigating counterfeiting of Ukraine and other countries. According to a survey of young National Police investigative officers, difficulties arise when formulating questions when assigning forensic documents to investigate counterfeit money offenses. The article deals with the peculiarities of the appointment and execution of forensic documents in the investigation of crimes related to counterfeiting of Ukrainian currency. The typical problems that arise when assigning or executing forensic documents are presented, and possible solutions are suggested. Also in this article there is an attempt to form another important methodological rule of expert study of Ukrainian banknotes made with modern office equipment: should be a comprehensive approach to solving the identification issue, interaction with other areas of forensic examination (examination of materials, substances and products, biological examination, dactyloscopic examination, phototechnical, portrait examination).

Keywords: counterfeiting, counterfeit money tickets, forensics, expert research methodology.

Постановка проблеми. Останнім часом експертна практика показує, що знижується кількість призначень судами або слідчими органів внутрішніх справ України судово-технічних експертиз документів під час розслідування злочинів, пов'язаних з підробкою грошових знаків України. Це пов'язано з декількома проблемами. Перша і найголовніша проблема це та, що орган, який в минулому займався контролем і запобіганням обігу підроблених грошових знаків під час реформування органів внутрішніх справ України був реорганізований, а його функція, була надана Департаменту захисту економіки Національної поліції України. Цей Департамент та слідчі

органи були під час реформування в більшості укомплектовані молодими співробітниками поліції, які в своїй практичній роботі можуть стикнутися з деякими проблемними питаннями під час розслідування злочинів пов'язаних з підробкою грошових знаків України та інших держав. Як показало опитування молодих співробітників слідчих підрозділів Національної поліції, труднощі виникають з формулюванням питань під час призначення судово-технічних експертиз документів в рамках розслідування злочинів пов'язаних з підробкою грошових знаків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До вивчення питань пов'язаних з дослідженням

підроблених грошових знаків зверталися такі українські фахівці як О.В. Воробей, С.Ю. Петряев та закордонні Е.В. Старіков, В.П. Лютов.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Під час призначення судово-технічних експертиз документів в рамках кримінального провадження пов'язаних з підrobкою грошових знаків, слідчому важливо організувати взаємодію з експертно-криміналістичними підрозділами, в тому числі і для отримання консультації з формулювання питань в постановках про призначення судово-технічної експертизи документів. Ігнорування слідчими допомоги судових експертів ще на стадії призначення судово-технічної експертизи призводить до відсутності чіткого уявлення про межі та можливості експертизи документів, особливо, якщо це стосується питань підrobлених грошових знаків.

Мета статті. Метою даної роботи є формування чіткого уявлення про межі та можливості експертизи документів, особливо ті, які стосуються питань експертного дослідження підrobлених грошових знаків, та її взаємодія з іншими напрямами судової експертизи (експертиза матеріалів, речовин та виробів, біологічна експертиза, дактилоскопічна експертиза, фототехнічна, портретна експертиза).

Виклад основного матеріалу. Аналіз експертної практики свідчить, що судова експертиза, яка частіше призначається – є судово-технічна експертиза документів.

Питання організації та виконання техніко-криміналістичних експертиз документів має високий рівень теоретичної розробленості, відпрацьовані методики та методичні рекомендації для судових експертів та фахівців.

Під час призначення судово-технічних експертиз документів у рамках кримінальних проваджень пов'язаних з підrobкою грошових знаків важливо слідчому організувати взаємодію з експертно-криміналістичними підрозділами, у тому числі і для отримання консультації з формулювання питань в постановках про призначення судово-технічної експертизи документів. Ігнорування слідчими допомоги судових експертів ще на стадії призначення судово-технічної експертизи призводить до відсутності чіткого уявлення про межі та можливості експертизи документів, особливо, якщо це стосується питань підrobлених грошових знаків. У результаті чого з'являються питання, які некоректно сформульовані, або, які виходять за межі компетенції судових експертів. Під час дослідження грошових знаків з ознаками підrobки, або, які викликали сумніви у своїй справжності, судові експерти рекомендують слідчим суддям та слідчим, ставити такі питання:

– Чи відповідають грошові знаки України, які надані на дослідження, аналогічним грошовим знакам, які знаходяться в офіційному обігу на території України?

– Якщо грошові знаки України, які надані на дослідження, не відповідають грошовим знакам, які знаходяться в офіційному обігу на території України, то яким способом вони виготовлені?

Під час вирішення цих питань судові експерти всебічно та повно досліджують об'єкти та відповідають на питання, які були поставлені слідчими суддями та слідчими.

Питання, які були поставлені судовому експерту в наступній редакції: «Чи виготовлені грошові знаки України, які надані на дослідження, з дотриманням вимог Національного банку України?», «Банкотно-монетним двором Національного банку України або іншим способом виготовлений документ?» – виходять за межі компетенції судового експерта, так як фахівці експертно-криміналістичного підрозділу Науково-дослідного експертно-криміналістичного центру Міністерства внутрішніх справ України не володіють відповідними спеціальними знаннями про вимоги і технології Банкотно-монетного двора Національного банку України [4, с. 12].

Не заперечуючи, щодо неприпустимості постановки питання в такій редакції: «Чи виготовлені грошові знаки України, які надані на дослідження, з дотриманням вимог Національного банку України?», однак дозволимо не погодитися з неправомірністю постановки питання в такій редакції: «Підприємством – Банкотно-монетним двором Національного банку України або іншим способом виготовлений документ». Судовий експерт не може знати всі вимоги та технології, які затверджені Банкотно-монетним двором Національного банку України до продукції, яку він випускає, але зі спеціальної літератури йому відомі способи нанесення зображення легітимної продукції, наявності та опис захисних елементів і т. д. Відповідно, якщо встановити, що зображення на грошовому знаку, який досліджується, нанесене не способами, які використовує Банкотно-монетний двір Національного банку України для того ж номіналу та зразка грошового знаку (відсутні захисні елементи або ж наявна їх імітація), судовим експертом правомірно зробити категоричний негативний висновок про те, що надані на дослідження грошові знаки України, виготовлені не Банкотно-монетним двором Національного банку України.

На практиці іноді зустрічаються постанови та ухвали судів, в яких слідчі судді та слідчі органи внутрішніх справ задають судовому експерту таке питання: «Чи є наданий на дослідження грошовий знак підrobленим?». У спеціальній літературі неодноразово розглядалися проблеми, які пов'язані з постановкою питань правового характеру при призначенні судово-технічних експертиз документів. «Ни в коем случае не должны эксперты удостоверять в своем заключении, что исследованный ими документ подлинный, такое утверждение просто бессмысленно. Никакая экспертиза не в состоянии удостоверит подлинность документа», – стверджував Е.Ф. Бурінський, ще в 1903 році [1, с. 12]. Це питання, пов'язані з оцінкою діяння, вирішення яких відноситься до виключно компетенції органу, який здійснює розслідування злочинів, пов'язаних з дослідженням грошових знаків з ознаками підrobки або які викликали сумніви у своїй справжності.

Іноді слідчі при призначенні судово-технічної експертизи у межах розслідування злочинів даної категорії ставлять таке питання: «Чи надходили раніше на дослідження грошові знаки, що мають з наданими на дослідження грошовими знаками загальне походження?». Вважаємо, що таке питання не є коректним, так як слідчому судді або слідчому органу внутрішніх справ з метою отримання відповіді на це питання необ-

хідно організувати перевірку грошового знака за обліками підроблених грошових знаків. І в разі позитивного результату надати в розпорядження судового експерта додаткові грошові знаки, які мають ймовірне спільне походження з наданим на дослідження грошовим знаком.

Деякі судові експерти та автори досліджень під способом виготовлення підробленого грошового знака розуміють спосіб нанесення зображення грошового знаку України. Під виготовленням підробленого грошового знаку необхідно розуміти комплекс дій, який складається з обраного способу нанесення зображення грошового знаку України на папір та способів імітації захисних елементів. Вимоги вказувати на спосіб, який використовувався для друку зображення на досліджуваній підробленій грошовій знаці, а не спосіб його виготовлення. Це викладено і в методиках техніко-криміналістичної експертизи документів Державного наукового дослідного експертно-криміналістичного центру Міністерства внутрішніх справ України по визначенню виду друку. Отже, у висновках судових техніко-криміналістичних експертиз документів по грошовим знакам з ознаками підробки треба використовувати такий висновок (приклад): «Грошові (-ий) знаки (-к) України, які (-ий) надані (-ий) на дослідження не відповідають (-е), грошовим знакам, які знаходяться в офіційному обігу на території України. Основні зображення грошового знака нанесені за допомогою кольорового знакодрукуючого пристрою зі струменевим способом друку, зображення серії та номера банкноти за допомогою кольорового знакодрукуючого пристрою з електрофотографічним способом друку.»

Іноді слідчі при призначенні судової техніко-криміналістичної експертизи грошового знаку України з ознаками підробки або які викликали сумніви у своїй справжності ставлять лише одне питання: « Чи відповідають грошові знаки України, які надані на дослідження, аналогічним грошовим знакам, які знаходяться в офіційному обігу на території України?», а друге, традиційне для цього виду дослідження питання «Якщо грошові знаки України, які надані на дослідження не відповідають, грошовим знакам, які знаходяться в офіційному обігу на території України, то яким способом вони виготовлені?» – відсутнє. Друге питання необхідне для повноти дослідження об'єктів даної категорії.

Труднощі при розслідуванні злочинів даної категорії у слідчих та судових експертів викликають ідентифікаційні дослідження засобів оргтехніки, які використовували при виготовленні фальсифікатів – грошових знаків. Головною складністю при проведенні ідентифікаційних техніко-криміналістичних досліджень документів є відсутність надійних методик встановлення тотожності цифрового друкувального і копіювально-розмножувального пристрою по зображеннях на підроблених грошових знаках.

Зображення на більшості підроблених грошових знаків України виконано репрографічними способами друку: основне зображення банкнот – способом струменевого друку, окремі реквізити – способом електрофотографічного друку.

При отриманні зображення на документі способом струменевого друку не відбувається безпосередньої контактної взаємодії між друкуваними вуз-

лами принтера і матеріалом документа (папером). У результаті на поверхні паперу не утворюються сліди-відображення робочої поверхні друкувального вузла, тому ідентифікувати струменевий принтер не є можливим. Складність виникає не тільки з проведенням ідентифікаційних досліджень пристроїв, які використовують струменевий друк. Експертні підрозділи не володіють у достатньому обсязі довідковою інформацією об ознаках, які дозволяють визначити групову належність або індивідуалізувати друкувальний пристрій. Це обумовлено великим розмаїттям пристроїв, які використовують струменевий друк (принтери, багатофункціональні пристрої, копіювально-розмножувальні пристрої), швидка зміна моделей, які випускають виробники.

Методика проведення ідентифікаційних техніко-криміналістичних експертиз електрофотографічних пристроїв розвивається в двох напрямках. Перший напрямок обумовлений можливістю ідентифікації модулів і вузлів електрофотографічних пристроїв. Однак на практиці застосування даної методики ідентифікації ускладнюється рядом факторів, це:

- мала площа одиничного грошового знака (значно менша площі аркуша паперу А4) не дозволяє вмістити більшу частину ознак модулів і вузлів електрофотографічних пристроїв;

- можливості ідентифікації електрофотографічного пристрою обмежені часом з моменту появи експлуатаційних ознак до ремонту або заміни картриджа (барабана);

- іноді обмежене застосування електрофотографічних пристроїв при виготовленні підроблених грошових знаків України (в основному, для нанесення зображень серії і номера).

Другий напрямок ідентифікаційних досліджень електрофотографічних пристроїв заснована на можливості використання так званих «прихованих міток», якими ряд виробників оснащують свою продукцію. Застосування даного методу сильно обмежується відсутністю надійних програмних засобів декодування «прихованих міток». Існуючі офіційні програми, призначені для декодування «прихованих міток», недоступні для експертно-криміналістичних підрозділів – виробники електрофотографічних пристроїв (нажаль, всі зарубіжні) не прагнуть відкривати доступ до інформації про характер «прихованих міток», якими обладнані принтери, які вони виготовляють. У спеціальній літературі можна зустріти описи методик ідентифікаційних досліджень знакодрукуючих засобів оргтехніки, які засновані на випадкових факторах, наприклад забруднення окремих елементів пристроїв для сканування і їх прояви на віддрукованих підроблених грошових знаках.

Деякі фахівці при дослідженні підроблених грошових знаків України звернули увагу на розташування зображень мікроволокон, для встановлення єдиного джерела походження підроблених грошових знаків України по зображеннях мікроволокон. Однак факт збігу місць розташування, форми, величини зображень мікроволокон недостатній для виведення про єдине джерело походження грошових знаків, так як для їх виготовлення міг користуватися один електронний образ, але відмінності друкуваних устроїв і, відповідно, їх могли виготовляти різні особи.

Отже, важливим методичним правилом експертного дослідження грошових знаків України, виготовлених за допомогою сучасних засобів оргтехніки, повинен стати комплексний підхід до вирішення ідентифікаційного питання, яке вноситься щодо них.

Практика показує, що співпраця експертів-криміналістів з експертами-хіміками при вирішенні ідентифікаційних питань дає гарні результати, особливо при використанні фізико-хімічних методів дослідження матеріалів та речовин, які були використані при виготовленні підrobних грошових знаків України. Для цього треба орієнтувати слідчих та оперативних працівників при огляді місця події при розслідуванні злочинів пов'язаних з підrobленими грошовими знаками України вилучати не тільки підrobлені грошові знаки, а шукати оргтехніку, це і багатофункціональні пристрої, тонера, різних кольорів, папір, які могли бути використані для виготовлення підrobних грошових знаків. Після чого на дослідження надати як підrobлені грошові знаки так і оргтехніку, тонера, папір, для встановлення однорідності барвників. Але треба зазначити, як що барвники у своєму складі мають нерозчинні пігменти, то встановити однорідність складу буде не можливо.

Для успішного виконання ідентифікаційного фізико-хімічного дослідження слідчим необхідно ставити такі питання:

– Чи однорідні за складом фарбні речовини наданих на дослідження грошових знаків України (кількість та номінал банкнот) та на наданому на дослідження обладнанні (картриджі, барабані та ін.)?

– Чи однорідний за складом папір, який наданий на дослідження та папір на наданих грошових знаках України (кількість та номінал банкнот)?

Важливе значення при розслідуванні злочинів даної категорії має і судова комп'ютерно-технічна експертиза. Як відомо, при виготовленні підrobних грошових знаків України використовується різноманітна комп'ютерна техніка, внаслідок чого перед слідчим виникає завдання пошуку на різних носіях файлів, які мають зображення грошових знаків України або окремі реквізити, програмного забезпечення, за допомогою якого можна обробляти зображення, інформації о підключенні принтерів та іншого. Так, при проведенні судової комп'ютерно-технічної експертизи може бути встановлено, що на накопичувачі на жорсткому магнітному диску системного блоку персонального комп'ютера (або ноутбуку) в наявності файли, які містять зображення грошових знаків України, а також зображення елементів захисту грошових знаків.

При призначенні судової комп'ютерно-технічної експертизи у ході розслідуванні зло-

чинів даної категорії судовому експерту можуть бути поставлені наступні питання:

– Чи є в наявності на наданих на дослідження носіях файли, які містять зображення грошових знаків України, фрагментів або окремих реквізитів?

– Чи є в наявності на наданих на дослідження носіях дані, про використання графічних редакторів?

– Чи є в наявності на наданих на дослідження носіях, дані про підключення та використання конкретного обладнання (сканер або принтер)?

Ми розглянули найбільш значимі та найчастіше призначувані види судових експертиз при розслідуванні злочинів, пов'язаних з підrobкою грошових знаків України. Цей перелік судових експертиз, які проводяться з метою отримання даних, які мають важливе доказове значення, не є вичерпним. Слідчі можуть призначати інші види судових експертиз, такі як дактилоскопічні або біологічні експертизи, обумовлені можливою наявністю залишених потожирових слідів рук на підrobлених грошових знаках України. Методика проведення таких експертиз широко вивчена у спеціальній літературі та не потребує окремого розгляду.

Призначення судової біологічної експертизи може бути в окремих випадках, коли був виявлений безпосередній виробник підrobних грошових знаків та у нього було вилучено обладнання та зразки роздрукованих підrobних грошових знаків, на яких можуть знаходитися залишки біологічного ДНК-матеріалу, як на поверхні банкнот, так і всередині склеєного паперу, який використовувався при виготовленні цих банкнот.

У межах розслідування злочинів даної категорії можливе використання судової фототехнічної, портретної експертизи. Пов'язане це з тим, що найбільш типові місця збуту підrobних грошових знаків України (торгові підприємства, банкомати, платіжні термінали) все частіше оснащуються камерами відео спостереження. Відповідно, на руках правоохоронців з'являються відеозаписи, на яких відображений зовнішній вигляд осіб, які збувають підrobлені грошові знаки України. Методики проведення ідентифікаційних судових фототехнічних, портретних досліджень по відеозаписам детально описані у спеціальній літературі і ефективно застосовуються у практиці розслідування злочинів, пов'язаних з підrobкою грошових знаків України.

Висновки і пропозиції. Важливо слідчому організувати взаємодію з експертно-криміналістичними підрозділами, в тому числі і для отримання консультації з формулювання питань в постановках про призначення судово-технічної експертизи документів, для чіткого уявлення про межі та можливості експертизи документів, особливо, якщо це стосується питань дослідження підrobлених грошових знаків.

Список літератури:

1. Буринский Е.Ф. Судебная экспертиза документов, производство ее и пользование ею : пособие для гг. судей, судеб. следователей, лиц прокурор. надзора, поверенных, защитников, судеб. врачей и граф. экспертов. Санкт-Петербург, 1903. 352 с.

References:

1. Burinskiy, E.F. (1903). Sudebnaya ekspertiza dokumentov, proizvodstvo ee i polzovanie eyu : posobie dlya gg. sudey, sudeb. sledovateley, lits prokuror. nadzora, poverennyih, zaschitnikov, sudeb. vrachey i graf. ekspertov [Forensic examination of documents, its production and use: a manual for years. judges, fates. investigators, persons prosecutor. supervision, attorneys, advocates, fates. Doctors and Count. experts]. Sankt-Peterburg. (in Russian)